

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำ ได้ใช้แนวคิดศึกษาถึงความหมายและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานชุมชน เอกลักษณะของชุมชน องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชน รวมทั้งศึกษางานวิจัยที่เป็นกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพื้นที่ศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทย

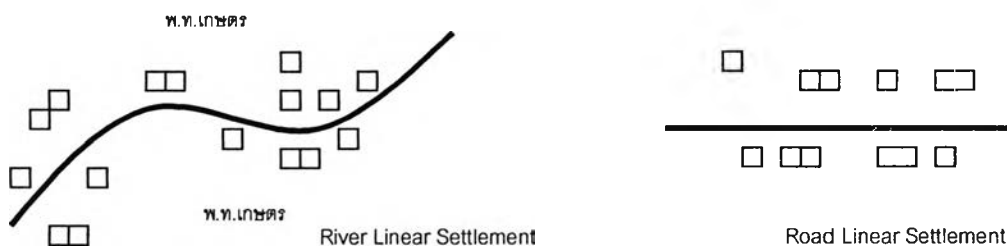
แนวความคิดการตั้งถิ่นฐาน มี 4 แบบ (จิตรชัย พงศ์ประยูร อังโน พรรณทิพย์ เปี่ยมพุกธากุล , 2537 : 5 – 7):ที่มา รูปจากพรรณทิพย์ เปี่ยมพุกธากุล,วิทยานิพนธ์2537

2.1.1. การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear settlement)(ภาพที่2-1)

แนวคิดตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว หรือ ตามแนวเส้นทางคมนาคม จะปรากฏในบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่ โดยยึดเส้นทางคมนาคมเป็นแนวหลัก ในการตั้งบ้านเรือน และด้านหลังของที่อยู่อาศัยจะใช้เป็นที่เกษตรบริเวณจุดตัดหรือทางแยกจะมีการกระจุกตัวของบ้านเรือนที่ใช้เป็นเขตการค้าของชุมชน ส่วนบริเวณที่ไกลออกไปการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ห่างกัน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว หรือตามเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง และถนน เป็นต้น

- แม่น้ำ ลำคลอง (River linear settlement) การตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำลำคลองเป็นการเลือกพื้นที่ของมนุษย์ชาติ มาตั้งแต่สมัยโบราณกาล เพราะแหล่งน้ำเป็นต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพาะปลูก และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่ง แหล่งอารยธรรมสำคัญของโลก ก็ได้พัฒนามาจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ได้แก่ แม่น้ำไทกริส – ยูเฟรทีส แม่น้ำสินธุ แม่น้ำฮวงโห เป็นต้น

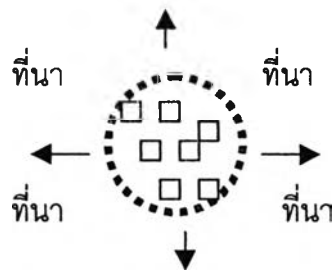
- ถนน (Road linear settlement) การตั้งถิ่นฐานตามเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งทางรถไฟ และทางรถยนต์ แนวถนนจะเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือนในปัจจุบัน เพราะเป็นเส้นทางที่ให้ความสะดวกและรวดเร็วกว่าเส้นทางน้ำ

ภาพที่2-1 การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว

2.1.2 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster settlement) (ภาพที่ 2-2)

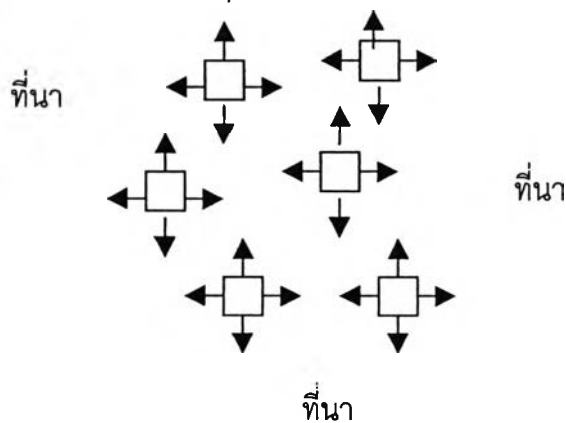
เป็นการตั้งถิ่นฐานตามปัจจัยธรรมชาติ หรือปัจจัยทางกายภาพ เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคม แหล่งแร่ธาตุ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ เป็นต้น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ระยะแรกจะเป็นกลุ่มบ้านขนาดเล็ก และขยายใหญ่ขึ้นเป็นหมู่บ้านเป็นชุมชน การกระจุกตัวของชุมชนจะใช้พื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่เกษตร ส่วนขนาดของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับระยะเวลา และการเพิ่มขึ้นของประชากร ที่จะส่งผลให้ศูนย์กลางชุมชน เกิดกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการค้า และบริการชุมชนก็จะพัฒนาขยายตัวเป็นเมืองต่อไป

ภาพที่ 2-2 แบบการตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มก้อน หรือกระจุกตัว

2.1.3 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (Scatter settlement) (ภาพที่ 2-3)

เป็นการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ที่ยุ่งฉาง คอกสัตว์ โดยบ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน ตามขนาดของที่ดิน แต่ละครอบครัว ซึ่งจะมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน และตลาด ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายนี้ส่งผลทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากเกษตรกรที่อยู่อาศัยในพื้นที่การเกษตรของตน ไม่ต้องเสียเวลาในการเดินทางไปกลับระหว่างพื้นที่เกษตรกับบ้าน จึงมีเวลาในการดูแลผลผลิตได้เต็มที่ มีเวลาคิด ปรับปรุง แก้ปัญหา หรือขยายกิจการให้ก้าวหน้า มีการทำการเกษตรแบบเข้ม (intensive farming) เพื่อให้เกิดผลผลิตสูงต่อพื้นที่ ด้วยกานำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาช่วย

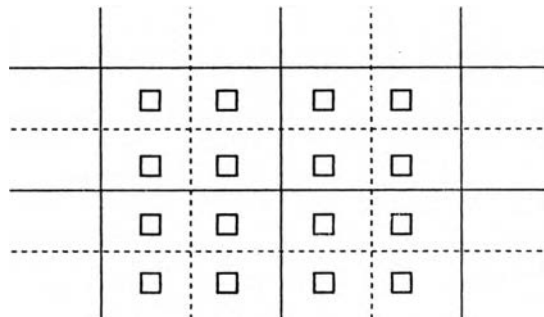

ภาพที่ 2-3 แบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย

2.1.4. การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (Uniform settlement) (ภาพที่ 2-4)

เป็นการตั้งถิ่นฐานที่มีการวางแนวทางล่วงหน้า เพื่อให้การใช้ที่ดินมีความเป็นระเบียบและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจ ตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ เช่น การตั้งถิ่นฐานกลางพื้นที่เกษตร การตั้งถิ่นฐานบริเวณเส้นทางคมนาคม เป็นต้น การจัดระเบียบของการตั้งบ้านเรือน มักจะอยู่ในโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการนิคมสร้างตนเอง โครงการนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

ภาพที่ 2-4 แบบการ
ตั้งถิ่นฐานแบบเป็น
ระเบียบ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของไทย

การตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย (นำพวัลย์ กิจรักษ์กุล , 2528 : 52 – 59 อ้างใน จันทนีย์ เลิศจินดา ทรัพย์ , 2535 : 25– 26) ประชากรส่วนใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานในชนบทนั้น จะอยู่ในลักษณะรวมกลุ่มกันแต่เป็นกลุ่มขนาดไม่ใหญ่ มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ โดยเฉพาะการตั้งถิ่นฐานของภาคกลาง กล่าวคือ มีลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์แบ่งเป็น 3 บริเวณ คือ ภาคกลางตอนล่าง มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเกิดจากตะกอนทับถมจากแม่น้ำ ได้แก่ ลักษณะดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา (THOMAS FRANK BARTON 1957 และ นำพวัลย์ กิจรักษ์กุล 2528 : 53 อ้างใน จันทนีย์ เลิศจินดาทรัพย์ 2535 : 26) เรียกบริเวณนี้ว่า “ Heart of Thailand ” หรือ “ Great Population Triangle ” ถือว่าเป็นหัวใจของประเทศภาคกลางตอนบน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบลูกฟูกกับอีกบริเวณหนึ่ง คือ บริเวณขอบที่ราบภาคกลาง มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบแคบ ๆ บริเวณเชิงเขา การตั้งถิ่นฐานในภาคกลางนี้เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะบริเวณภาคกลางตอนล่าง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของภาคกลางแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม มักจะปรากฏในบริเวณที่ราบใกล้แม่น้ำ บริเวณแยกของเส้นทางคมนาคม เช่น พวงข้าวนา ต่อมาการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย จะพบบริเวณที่มีการเกษตรกรรม แบบเพิ่มผลผลิต (intensive cultivation) หรือการทำเกษตรแบบเข้มข้น เช่น ผู้ประกอบอาชีพการทำสวน ทำไร่ โดย

มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ของตนเอง และการตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูด การตั้งถิ่นฐานของประชากรตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลอง มีการสร้างเส้นทางคมนาคม ทางบก การตั้งถิ่นฐานจะอยู่ตามแนวถนนมากขึ้น เพราะเป็นเส้นทางที่สะดวกรวดเร็วขึ้น

ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองกับชุมชน

สภาพภูมิประเทศมีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แม่น้ำลำคลอง เป็นลักษณะ ภูมิประเทศที่มีความโดดเด่นชัดเจน ใช้ประโยชน์นอกจากสัญจร และยังเป็นพื้นที่ที่ส่งสินค้ารับ การอุปโภคบริโภค ดังนั้นจึงเห็นว่าแม่น้ำ เป็นที่อยู่ของชุมชนมาแล้วแต่เริ่มแรกของสังคมที่มารวมกลุ่ม กันซึ่ง(สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา , 2529 : 1) สยามเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัญลักษณ์ เกี่ยวกับน้ำมากกว่าประเทศอื่นใดในโลก น้ำแทรกซึมอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เต็มไปหมด ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม วรรณกรรม นาฏศิลป์ ศิลปะพื้นบ้าน จิตรกรรม ประติมากรรม หรือการวางผังเมือง

2.2 องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะความเป็นชุมชนริมน้ำ เป็นสิ่งที่ต้องทำให้ทราบว่า ที่บอกถึงลักษณะเฉพาะที่ แสดงถึง รูปแบบและลักษณะเฉพาะของชุมชนริมน้ำ ทั้งในด้านทางกายภาพ และด้านความหมายในแง่กิจกรรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ริมน้ำ ได้มีแนวคิดของนักวิชาการ ในเรื่องความหมายที่บอก ถึงลักษณะและองค์ประกอบชุมชนริมน้ำไว้ดังนี้

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2529) ชุมชนริมน้ำ หมายถึง ลักษณะที่เป็นรูปลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนไทย มีการสร้างอาคารบ้านเรือนลงบนน้ำประกอบด้วยเรือนแพ ตัวอย่าง เช่น ชุมชนเรือนแพในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือเป็นลักษณะชุมชนสะเทินน้ำสะเทินบก คือ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งหรืออยู่ในน้ำตื้น ๆ รวมทั้งบริเวณที่น้ำท่วม ซึ่งจะประกอบด้วย เรือนไม้ยกพื้นสูง ตัวอย่างเช่น ชุมชนคลองบางกอกน้อย และชุมชนคลองดำเนินสะดวก ดังนั้น สังคมไทยจึงมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบชาวน้ำ คือ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งอาจจะเป็นการอยู่ในน้ำเลยที่เดียวหรืออยู่บนตลิ่งก็ได้

เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร (2542) จากการศึกษาชุมชนริมน้ำพบว่า มีองค์ประกอบ คือ

1. วัด ซึ่งเป็นที่รวมจิตใจของผู้คน ชาวพุทธ หรือ โรงเจ (ชาวจีน) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งคลอง สิ่งบ่งบอกถึงจุดเริ่มต้น ของการก่อกำเนิดชุมชนริมน้ำ
2. ท่าเรือร่วม บ้านริมคลองส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ขึ้นลงเรือประจำบ้านอยู่ แต่กรณีที่ บ้านอยู่เข้าไปในคลองสายรองหรือคลองสวน ซึ่งเรือหางยาวหลักไม่วิ่งผ่าน ก็ต้องอาศัยเรือ แท็กซี่ในบริเวณหนึ่งมาส่งที่ทำเรือร่วมดังกล่าว นอกเหนือไปจากท่าเรือร่วมหน้าวัดแล้ว บริเวณที่เป็นท่าเรือ นั้นถูกกำหนดโดยตำแหน่ง ก็เป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน

3. ต่ิ่งหรือเขื่อน เป็นตัวกำหนดแนวเขตของลำน้ำตามธรรมชาตินี้เพื่อกันคลื่นซัด เดิมเริ่มจากต่ิ่ง

ดิน ต่อมาทำเขื่อนไม้ เปลี่ยนมาเป็นเขื่อนหินทิ้ง เพื่อรักษาหน้าดินและนำหินมาก่อเป็นกำแพงล้อมบ้านตนเองแล้วนำไปสู่การเทคอนกรีตทับหินที่รวมกันเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กแบบถาวรในที่สุด

อรศิริ ปาณินท์ และคณะผู้วิจัย (2527) องค์กรประกอบของชุมชนริมน้ำจากการศึกษารูปแบบอาคารพักอาศัยชุมชนริมน้ำคลองบางกอกน้อย มีดังนี้

1. การวางอาคาร

การวางอาคารในลักษณะที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของคลอง เช่น วางยาวตามแนวลำคลอง เพื่อรับลม และให้เกิดการระบายถ่ายเทอากาศได้อย่างเต็มที่ (cross ventilation) โดยหันด้านหน้าสู่คลอง ส่วนด้านหลังอาจเป็นส่วนเพาะปลูก

2. ความสัมพันธ์กับน้ำ

การปลูกอาคารบนดิน ควรมีลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับชีวิตความเป็นอยู่ และกิจวัตรประจำวัน เช่น การยื่นตัวเรือนบางส่วนออกไปในน้ำ โดยอาจเป็นส่วนของชานหรือมีศาลาท่าน้ำ และมีบันได ที่สามารถลงสู่ น้ำ หรือสำหรับเทียบเรือ ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกด้วย

3. เขื่อน

การสร้างเขื่อนกันน้ำเซาะ หรือวัตุบรรเทาแรงคลื่น ที่เกิดจากความเร็วของเรือสัญจร มีหลายหลากลักษณะ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซากตลาดแนวคลอง โดยอาจมีลักษณะที่เป็นถาวรหรือกึ่งถาวร เช่น การก่อหินเรียงซ้อน และอาจยึดหินเข้าหากันด้วยซีเมนต์ เพื่อให้มีผิวขรุขระมีชีวิตชีวา บางส่วนอาจเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็ก และในบางกรณีอาจเป็นวัตุบรรเทาคลื่น ซึ่งมีลักษณะชั่วคราว เช่น การผูกไม้ไผ่เป็นมัดและยึดหลักด้วยเสาปักในน้ำ ซึ่งสามารถบ่งบอกถึงอาณาเขตได้ด้วย

4. รั้ว

กรณีที่ต้องมีการสร้างรั้วเพื่อความเป็นส่วนตัว และเพื่อความปลอดภัย ควรเป็นรั้วโปร่งเพื่อรับ และระบายถ่ายเทอากาศ และเพื่อการไหลวนของที่ว่าง ให้มีความต่อเนื่องระหว่างตัวอาคารกับน้ำ แต่ในกรณีที่ไม่จำเป็น ไม่ควรสร้างรั้วเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์กับครัวเรือนข้างเคียง ซึ่งจะมีผลต่อการดูแลสอดส่องความปลอดภัยให้ซึ่งกันและกัน

5. ศาลา

องค์ประกอบที่สำคัญของอาคารที่พักอาศัยริมน้ำ คือ ขาน หรือ ศาลา ซึ่งอาจมีหน้าที่ใช้สอยเฉพาะหรือพื้นที่ใช้สอยแบบอเนกประสงค์ โดยเฉพาะขานหน้าบ้าน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมต่อระหว่างภายในและภายนอก ระหว่างอาคารกับน้ำตามที่กล่าวแล้ว โดยขานอาจมีม้านั่งสำหรับพักผ่อน มีการตั้งศาลพระภูมิ มีการตกแต่งด้วยไม้กระถางเพื่อความสดชื่น และในกรณีที่เป็นไม้เลื้อยอาจตกแต่งในลักษณะที่สามารถกันแดดด้วยการมีขานอเนกประสงค์หน้าบ้านสามารถคงไว้ซึ่งประเพณีวัฒนธรรม เช่น การออกมาตักบาตรยามเช้า การมีขานยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยลงไปอาบน้ำ โดยมีวัตถุประสงค์ของการลดอุณหภูมิของร่างกายที่ต้องการบรรยากาศของความสนุกสนานมากกว่าวัตถุประสงค์การชำระร่างกาย อีกทั้งยังสามารถใช้ขานเป็นจุดขนส่งสินค้า ผลผลิตของครัวเรือนได้ด้วย ขนาดของขานให้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการประกอบกิจกรรมของแต่ละครัวเรือน

6. หลังคา

องค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งของความเป็นอยู่แบบชาวบ้าน คือ หลังคาเรือน ซึ่งตามความหมายพื้น ๆ ของหลังคา คือ กำบังแดด – ฝน ให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อบอุ่น และเสริมความรู้สึกทางจิตวิทยาว่า บ้านคือวิมานของเรา ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมหรือสภาพที่หรูหราก็ตาม ดังนั้นหลังคาเรือนจึงควรมีลักษณะของความเป็นหลังในแง่ของจิตวิทยา และในแง่ของหน้าที่ใช้สอยทางกายภาพ ซึ่งอาจเป็นลักษณะของการทิ้งชายหรือเป็นปีกนกกันแดด ฝน บ้านระเบียง โดยได้หลังควรมีช่องลมระบายถ่ายเทอากาศ เพื่อไม่ให้ความร้อนถ่ายเข้าไปสู่ที่ว่างภายในเขตสบาย (comfort zone) สำหรับระดับความสูงชั้นของหลังคาบ้านแต่ละหลัง จะช่วยในการทำให้เส้นของแนวหลังคา (roof line) ตลอดลำคลองมีชีวิตชีวา และน่าสนใจด้วย

7. สัมพันธ์กับภูมิอากาศ

นอกเหนือจากหลังคาแล้ว องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม คือ หน้าต่างผนัง และองค์ประกอบลักษณะอื่นที่ใช้ในการกันแดด สำหรับผนังนั้นไม่สามารถหลีกเลี่ยงวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีในการก่อสร้าง แต่ควรมีการเจาะผนังให้มาก เพื่อการถ่ายเทอากาศที่ไม่ต่างไปจากการตีฝ้าไม้ระแนงโปร่ง หรือบานเกล็ดไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผนังจะถูกสร้างขึ้นมาจากวัสดุที่อมความร้อนสูงจะทำให้เวลากลางคืนไม่ค่อยสบายจึงควรเจาะช่องให้มาก

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมริมน้ำ และรูปแบบอาคารริมน้ำ

2.3.1 งานสถาปัตยกรรมริมน้ำ หรือริมคลอง ที่มักพบอยู่คู่กับลักษณะชุมชนริมน้ำ อาจแบ่งได้เป็น 3 ประการด้วยกัน คือ (ไชแสง ศุขะวัฒนะ , 2537 :135)

1. บ้านพักอาศัยของสามัญชน

โดยมากจะตั้งอยู่ริมคลองเพราะเป็นทางสัญจร เป็นทางที่จะเอาน้ำไปใช้ ดังนั้น บ้านพักอาศัยใครอยู่ริมคลองนั้นได้เปรียบ ใครอยู่ลึกเข้าไปก็ต้องขุดลำประโดงเข้าไปอีก กลายเป็นคลองซอยเข้าไป (สกุณี ญัฐพูลวัฒน์ , 2541: 80) บ้านพักอาศัย ส่วนใหญ่มักมีลานกว้างขวาง ตัวเรือนอยู่ลึกเข้าไป ทำน้ำริมคลองทำเป็นที่นั่งเล่น มีม้ายาวมีพนักอยู่สองข้างบ้าง ตั้งเสาทำเป็นซุ้มไม้เลื้อย รูปร่างส่วนมากเป็นเรือนทรงไทย ทำสองอย่าง อย่างหนึ่งหันจั่วมาทางคลอง อีกอย่างหนึ่งหันข้างมาลงคลอง นอกจากเรือนทรงไทยก็มีแบบอื่น ๆ ทำให้หลังคาทั้งสองด้านเบนเข้าหากัน ไม่มีจั่ว เรียกว่า บั้นหย้า บางแบบเรียก มนิลา เรือนส่วนมากหรือแทบทั้งหมดมุงจากอย่างสวยงามเป็นระเบียบ และทำให้ดีก็มีไม้ไผ่ซีกทับจาก เป็นรูปตารางตลอด เพราะทำให้เรือนเย็นดี มุงกระเบื้องบ้างเล็กน้อย เป็นกระเบื้องไม้บ้าง กระเบื้องดินเผาบ้าง เป็นต้น

2. วัดวาอาราม

การสร้างวัดหลักที่สำคัญ คือ จะต้องหันหน้าลงสู่คลองเสมอ เพราะการสร้างวัดถือกันว่าจะต้องทำให้ดีที่สุดในกาลก่อสร้าง แม้กระทั่งทำเลที่ตั้งที่จะอุทิศให้เป็นที่ธรณีสงฆ์ ดังนั้น วัดวาอารามส่วนมากมักจะอยู่ริมคลอง ที่อยู่ลึกเข้าไปก็มีแต่ไม่ใช่ลักษณะของวัดภาคกลางตอนล่าง คลองเป็นสิ่งสำคัญคู่กับงานสถาปัตยกรรม เมื่อมีคลองก็ต้องมีวัด คล้าย ๆ กับเป็นประตูทางเข้า

3. วังและพระราชวัง

ต้องอยู่ติดชายน้ำ จะอยู่ตรงที่ขึ้น ๆ ไม่ค่อยดี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาก็จะอยู่ริมชายน้ำ เช่น วังสระปทุม บริเวณริมคลองแสนแสบ แถบทุ่งบางกะปิ (สกุณี ญัฐพูลวัฒน์ , 2541 : 78) คลองแสนแสบมีความสำคัญต่อวังสระปทุมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมที่สมเด็จพระศรีสุริยวรินทราฯ ทรงโปรดเสด็จเป็นประจำ โดยเฉพาะโปรดเสด็จเรือแจวไปว่าราชการที่ตลาดประตูน้ำ หรือบางครั้งเสด็จประพาสคลองแสนแสบ เป็นระยะทางไกล ๆ

นอกจากนั้นสถาปัตยกรรมริมคลองแล้ว ก็ยังมีสถาปัตยกรรมข้ามคลอง คือ สะพานนั่นเอง มีตั้งแต่อย่างง่าย ๆ คือ เดินด้วยกระบอกไม้ไผ่ หรืออะไรต่าง ๆ ข้ามคลอง พบมากตามชนบท ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตามที่บ้านทีกไผ่จะมีสะพานอยู่ 3 ชนิด ดังนี้

1. สะพานไม้ รับน้ำหนักได้ไม่มาก

2. สะพานปูน คือ การก่ออิฐถือปูน

3. สะพานหิน เป็นสะพานที่แข็งแรงที่สุด ทำให้ข้าง ม้า ข้าม เพราะมีขบวนพยุหยาตราผ่าน หรือเป็นย่านชาวต่างชาติ

2.3.2 รูปแบบอาคารริมน้ำ

(อรศิริ ปาณินท์, 2527) แบ่งประเภทตามลักษณะทางกายภาพไว้ 4 ประเภท

1. อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ

การวางตัวเรือน ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน มีทั้งสร้างบนฝั่งและในน้ำ มีทั้งหันด้านจั่วและด้านเรือนสู่คลอง อาคารทุกหลังมีทางไปสู่ทางน้ำ เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง หลังคาจั่วสูง ชายคายื่นยาวมีกันสาดโดยรวม โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ส่วนของฝา พื้น ประตู หน้าต่าง ใช้น้ำหลังคา กันสาดมุงด้วยกระเบื้อง

2. อาคารทรงมณิลา และปั้นหย่า

อาคารแบบนี้แบ่งเป็น มีทั้งเป็นบ้าน 2 ชั้นและชั้นเดียว โดยการวางอาคารหันหน้าสู่คลองเป็นส่วนใหญ่ โดยบ้านชั้นเดียวจะเชื่อมต่อกับคลองโดยสะพานทำน้ำโดยตรง ใต้ถุนยกสูงป้องกันน้ำท่วม การเชื่อมต่อกับคลองจึงมีเฉพาะส่วนห้องโถงกลางหรือห้องอเนกประสงค์ของบ้าน ไม่มีชานเชื่อมกับคลอง เหมือนบ้าน 2 ชั้น โดยการเชื่อมด้วยชานเปิดโล่ง จะรู้สึกกับคลองมากกว่า บ้านชั้นเดียวที่เป็นบ้านเดี่ยว ตัวบ้านจะตั้งอยู่ติดกับบ้านอื่น ๆ ทำให้ต้องกันรั้วเพื่อเป็นสัดส่วนทั้งชั้นเดียวและสองชั้น มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อเนื่องกัน แยกเป็นหลายหลังคาต่อกัน โครงสร้างไม้ ใช้ระบบเสาคาน หลังคาปั้นหย่า หรือลักษณะผสม ผนังไม้ ประตู บานเป็นไม้บางมีช่องลม เหนือบานประตูและหน้าต่าง เป็นเกล็ดไม้ติดตาย

3. อาคารพาณิชย์พักอาศัย

เป็นอาคารที่ใช้เป็นที่ขายสินค้าที่ใช้ประจำวัน สำหรับคนท้องถิ่นอยู่ด้านหน้า ส่วนด้านหลังใช้เป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าของ บางประเภทดัดแปลงเพื่อใช้ในการพาณิชย์ เช่น คลินิกแพทย์ ขายอาหาร – กาแฟ โดยรูปแบบ คือ การแยกพื้นที่ใช้สอยของสินค้าและการขายออกจากกัน ใช้พื้นที่ต่างระดับเชื่อมต่อกับบริเวณใกล้เคียง มีชานนอกเชื่อมกับทำน้ำ เพื่อสะดวกกับเรือส่งของจากคลอง โครงสร้างหลักไม้ทั้งหมด บางแห่งต้องการความแข็งแรง เป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กตอกลงในน้ำ โครงหลังคา ไม้ตีฝ้าเพดานระบายความร้อน ผนังปิดทึบ ติ้ไม้ตามนอนหรือตั้งผนังเปิดโล่งหน้าร้าน ใช้ประตูบางเลื่อนเปิดได้ตลอดช่วงเสา มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง

4. อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้านและลักษณะร่วมสมัย

อาคารที่พักอาศัยลักษณะพื้นบ้าน มีทั้งลักษณะชั้นเดียวและสองชั้น มีลักษณะเรียบง่าย หลังคาจั่วหรือเพิงหมาแหงน ใช้วิธีการก่อสร้างง่าย ๆ โครงสร้างไม้ หลังคามุงสังกะสี หรือกระเบื้องลอน ใต้ถุนเก็บจอดเรือ หน้าต่างมีทั้งบานไม้และบานกระจก อาคารพักอาศัยลักษณะร่วมสมัย แบ่งได้ 2 ประเภท

ก) ประเภทที่ยังแฝงลักษณะท้องถิ่น รูปทรง กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมพอสมควร มีชานและระเบียงหน้าบ้าน มีต้นไม้ กระจ่างประดับ มีชาน ศาลาท่าน้ำ แยกต่างหากสำหรับลงเรือ โครงสร้างใช้ไม้หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือกระเบื้องกระดาดาซุโครงคร่าไม้ ผนังชั้นล่างเป็นก่ออิฐฉาบปูน ชั้นบนเป็นฝาไม้

ข) ประเภทที่มีลักษณะสากล เป็นรูปแบบยุคสมัยใหม่ ตั๋วบ้านหรือศาลาตัดขาดจากวิถีชีวิต หรือกิจกรรมของผู้อยู่อาศัย ใช้เมื่อยามจำเป็นทั้งสิ้น มักสร้าง 2 ชั้น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐฉาบปูน การเจาะผนังรับลมบางครั้งควรวาดหน้าต่างกระจก ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามแต่ผู้ที่ได้ออกแบบ

2.4 ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชุมชน

2.4.1 ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่ส่งเสริมถึงเอกลักษณ์ของชุมชน จากการศึกษาถึงองค์ประกอบที่ทำให้เกิดขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น (Manler and Guix ,1998) มีดังนี้

- ลักษณะภูมิประเทศ (Topography)
เป็นสถานที่ตั้ง ที่มีสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะที่โดดเด่นตามธรรมชาติ มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
- ระดับของกิจกรรม (Level of Activity)
แยกออกได้ว่ามีกิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ เป็นประเพณีของชุมชน ที่คนในพื้นที่ให้ความสำคัญ และกิจกรรมที่มีความสนใจบ้างลดลงมา
- รับรู้ได้ถึงเสียงและกลิ่น (Sound & Smells)
ชุมชนใดที่มีอาชีพ หรือกิจกรรมของชุมชนที่เหมือนกันจะมีความชัดเจนปรากฏออกมาจากใน รูปของเสียง และกลิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าเขตบริเวณชุมชนนั้น
- ความโปร่งใส ความชัดเจนที่พบเห็นได้ (Transparency)
มีกิจกรรม วัฒนธรรมที่พบเห็นได้ชัดเจน บอกได้ว่าเป็นเขตชุมชนนี้ มีความชัดเจนในด้านสังคม
- รูปแบบของโครงข่ายของเจ้าของพื้นที่ (Pattern of Ownership)
การรวมกันเป็นรูปแบบของการครอบครองพื้นที่ เป็นลักษณะเฉพาะชุมชนจากขนาดพื้นที่ การเชื่อมโยงพื้นที่ของเจ้าของพื้นที่
- เงื่อนไข ข้อกำหนดของอาคาร (Building Condition)

มีอาคารที่อยู่ในช่วงอายุ หรือสภาพทรุดโทรม หรือเป็นอาคารที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

- อัตราและสัดส่วนของการใช้งาน (Range of Uses & Scale of Uses)
การใช้งาน และลักษณะ ของการใช้งานที่เกิดขึ้นมีมากน้อย บอกถึงกิจกรรมของ
ผู้ใช้ในชุมชน
- ข้อกำหนดในพื้นที่ (Area Role)
กฎระเบียบ ข้อบังคับ มาตรการ ในพื้นที่ที่ส่งผลถึงลักษณะทางกายภาพ และ
สังคมของชุมชน
- ภาพลักษณ์ของพื้นที่จากประเภทของกิจกรรม (The image of the area perceived
by)
ภาพลักษณ์มาจากความเป็นชุมชนของกิจกรรมในแต่ละแบบทำให้พื้นที่นั้นมี
ลักษณะเฉพาะของเรื่องที่จะรองรับกลุ่มที่แตกต่างกัน เช่น พื้นที่ที่เป็นที่พักอาศัย พื้นที่ที่เป็นที่
สำหรับพักผ่อน
- ช่วงอายุอาคาร (Age Range of Building)
ช่วงอายุอาคารที่มีความใกล้เคียงกันหรือแตกต่างกัน และช่วงอายุอาคารที่ใช้งาน
ได้ กับใช้งานไม่ได้แล้ว
- วัสดุและพื้นผิวของอาคาร (Buildings Materials & Textures)
วัสดุและพื้นผิวที่ใช้กับอาคารได้จากท้องถิ่น หรือในยุคสมัยนั้น มีความชัดเจนรูป
แบบเฉพาะ เจาะจงกับอาคารในพื้นที่ของชุมชนนั้น
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรม (Architectural Style Richness & Colour)
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงการออกแบบของยุคสมัยของช่างในชุมชน
นั้น รวมถึงการใช้งาน
- รูปแบบของภูมิสถาปัตยกรรม (Greenery & Landscape)
สภาพแวดล้อม ลักษณะของภูมิสถาปัตยกรรมภายนอกอาคาร สภาพภูมิอากาศ
ของชุมชน ที่ส่งผลต่อการจัดภูมิสถาปัตยกรรม
- ระดับของการปิดล้อม (Levels of Encloses)
การล้อมรอบของอาคารในพื้นที่ที่มีความแออัด หรือเบาบาง มีระดับการใช้งาน
และการเข้าถึงในแต่ละพื้นที่ และถึงการป้องกันระหว่างชุมชนกับภายนอก
- โครงข่ายของที่ว่าง (Network of spaces)

การเชื่อมต่อของที่ว่างของชุมชน สะท้อนถึงกิจกรรมการใช้งาน มีความหนาแน่น หรือ เชื่อมต่อกันห่าง เน้นจุด ๆ ในแต่ละที่ว่าง

2.4.2 แนวคิดในแนวทางทฤษฎีของภูมิทัศน์เมือง (Townscape disciplines) เรื่ององค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ และส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่ (Worskett . 1969 อ้างถึงใน วชิษฐ์ พรหมบุตร . 2539)

- Opportunity ซึ่งโดยธรรมชาติของภูมิทัศน์เมือง (Townscape) จะมีความคิดใหม่ที่เหมาะสมถึงลักษณะเฉพาะของเมือง ทั้งด้านการพัฒนาและการนำเมืองกลับมาปรับใช้ผู้คนใหม่ในชีวิตประจำวัน โดยยังคงไว้ซึ่งความมีชีวิตชีวา และความเป็นเอกลักษณ์ของย่านนั้น ๆ ในการแก้ไขปรับปรุง ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม โดยคิดในหลักการที่ว่างง่ายที่สุด และถูกที่สุด และจะต้องมีความเหมาะสมกับคุณภาพของพื้นที่ด้วย

- Identity Area เป็นกลุ่มพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน เช่น ในบางพื้นที่มีเอกลักษณ์ ทางทัศนียภาพ (Visual Identity) หรือเอกลักษณ์ในทางสังคม (Social Identity)

- Encloses of Space ประกอบด้วยรูปทรงและที่ว่าง เป็นความรู้สึกที่ปิดล้อมในพื้นที่เป็นเมือง จะเห็นเป็นที่ว่างปิดล้อมที่ชัด คือ ย่านที่เป็นลักษณะของสแควร์ ที่ว่างในภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape) นี้จะไม่มีเพดาน แต่จะรู้สึกถึงการมีเพดานโดยเส้นขอบฟ้า ก่อให้เกิดการปิดล้อม ส่วนถนนที่ตัดผ่านเข้าไปในพื้นที่นั้นจะถูกปิดล้อมด้วยแนวอาคารที่อยู่ขนานกับถนน

- Character of Space เป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะของที่ว่างซึ่งถูกปิดล้อมอยู่ (Encloses of Space) หรือกล่าวได้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์มาจากที่ว่าง ที่ถูกปิดล้อมและจะมีมุมมองแต่ละมุมที่ถูกปิดล้อมด้วยอาคารหรือส่วนประกอบอื่น ๆ ทางภูมิทัศน์ของเมือง (Townscape) ซึ่งจะทำให้ความรู้สึกที่แตกต่างกันไป ถึงแม้ว่าจะเป็นย่านเดียวกันแต่คนละมุมของถนนก็ตาม

- Change of Level เป็นความสัมพันธ์ซึ่งต่อเนื่องมาจาก ลักษณะของที่ว่าง (character of space) เมื่อมีเอกลักษณ์และลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ซึ่งถูกปิดล้อม การเปลี่ยนระดับมุมมอง เช่น การเดินขึ้นเนิน จะไม่เปลี่ยนเอกลักษณ์หรือลักษณะของพื้นที่ แต่จะเป็นการสร้างความรู้สึกขึ้นใหม่ โดยเป็นการเพิ่มความน่าตื่นเต้น และความประทับใจในภูมิทัศน์ของเมือง

- Activities ลักษณะของถนนและการใช้ถนน รวมถึงกิจกรรมของผู้คนในท้องถิ่นและวิถีชีวิตที่ปรากฏนั้นจะเสริมสร้างเอกลักษณ์ขึ้นในพื้นที่นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะและเอกลักษณ์ในทางทัศนียภาพ (visual characteristics)

- Detailing ในรายละเอียดขององค์ประกอบและเครื่องประดับภายในชุมชน เช่น เครื่องประดับถนน (Street Furniture) นั้น การใช้งานหรือแม้กระทั่งหน้าที่ใช้สอยที่ปรากฏเมื่อต่างย่าน ต่างกิจกรรม รายละเอียดต่าง ๆ ที่ปรากฏให้สังเกต ย่อมมีเครื่องแตกต่างกัน เช่น ย่านพักอาศัยนั้นจะไม่มีย่านสินค้ามากเท่ากับย่านการค้า เป็นต้น

- Tree พืชพรรณนับได้ว่า เป็นองค์ประกอบอีกองค์ประกอบหนึ่งซึ่งช่วยสร้างภูมิทัศน์ของเมืองให้เมือง ๆ นั้น มีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของตนเอง และพืชพรรณของท้องถิ่นนั้นจะสร้างบรรยากาศให้มีความแตกต่างกันไป ทั้งด้านการใช้พื้นที่ ความสัมพันธ์กับองค์ประกอบโดยรอบ การสร้างความรู้สึกปิดล้อม (Enclosure) ให้พื้นที่ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอีกทั้งยังช่วยลดความรุนแรงในการปิดล้อมด้วยอาคาร

- Contrast of Space ในสถานที่ซึ่งมีสถานะที่แตกต่างกัน น่าอยู่ในพื้นที่ ที่มีความต่อเนื่องกัน การเปลี่ยนมุมมองที่มีความขัดแย้งกัน จะสร้างความรู้สึกรูปแบบใหม่ให้กับมุมมองนั้น ตัวอย่าง เช่น ถนนแคบ ๆ ถูกเปิดไปสู่ลานกว้าง หรือลานกว้างที่มีขนาดใหญ่ เป็นต้น

- Organization of Space กลุ่มของที่ว่างบางพื้นที่ภายในชุมชน หรือเมืองจะถูกแยกออกจากเมืองด้วยเอกลักษณ์ของที่ว่างที่ต่างกัน หรืออาจจะถูกแยกออกด้วย ผังถนนที่เชื่อมกลุ่มของที่ว่าง หรือกลุ่มผ่านต่าง ๆ เข้าร่วมกัน

2.5 ความหมายของการอนุรักษ์ชุมชน

ประสงค์ เอียมอนันต์ (2537) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ชุมชนไว้สองความหมาย ทั้งชุมชนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบงานสถาปัตยกรรมที่ต้องอนุรักษ์ เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความเด่นสง่าเหมาะสมกับที่เป็นอาคารที่ต้องอนุรักษ์ อีกลักษณะหนึ่ง หมายถึง กลุ่มหรือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพของแต่ละแห่ง ซึ่งอาจต้องมีการอนุรักษ์ทั้งบริเวณ ไว้ให้ครบถ้วนทุกลักษณะ นอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพ

บัณฑิต จุลาลัย (2532) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ ไว้ว่า การอนุรักษ์เป็นการเลือกแนววิถีที่เหมาะสมในการดำเนินงานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยการคงสภาพหรือเปลี่ยนแปลงตามสภาพที่เป็นอยู่ หรือความจำเป็นในสภาวะการณ์ปัจจุบัน

2.6 แนวความคิดในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์

2.6.1 แนวทางที่กำหนดสำหรับการพัฒนาการใช้พื้นที่ที่มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Worskett , 1969) ดังต่อไปนี้

1 กำหนดนโยบายเรื่องความสูงของอาคาร (Building Hight Policy) โดยมีการคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าเดิมของเมือง (Skylines) รวมถึงจุดรวมสายตา (Focal Point) ทั้งนี้อาจใช้มาตรการเกี่ยวกับความสูง ซึ่งสามารถทำได้สองระดับด้วยกัน คือ

- การสร้างอาคารสูงชันใหม่ จะต้องคำนึงถึงเส้นขอบฟ้าของเมือง
- การป้องกันทิวทัศน์ภายในเมือง โดยสร้างเกณฑ์ในการควบคุมขนาดของอาคาร

และเส้น ขอบฟ้าของเมือง

2 กำหนดแนวทางและนโยบายในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคาร ที่จะสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับย่าน (Design of Infilling) ผลกระทบของการอนุรักษ์หรือการกำหนดเขตในการอนุรักษ์ ไม่ได้ครอบคลุมเพียงแค่การวางแผนหรือเป็นเพียงนโยบายที่จะอนุรักษ์ แต่แนวโน้มมักจะทำให้ความสำคัญกับการนำมาใช้ใหม่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน ต้องสร้างให้กลมกลืนกับอาคารเก่าที่ปรากฏอยู่แล้วภายในย่านนั้น ๆ สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างขึ้นใหม่ คือ การรักษาเส้นขอบฟ้า (skylines) และด้านหน้าของอาคาร (Façade) ให้อยู่ในยุคสมัยเดียวกันกับอาคารเก่า (Same Style , Same Period) อีกด้วย

3. กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์เมือง (Townscape Discipline) ในเมืองแต่ละเมืองจะมีเอกลักษณ์ในการวางผัง การตัดถนน การจัดที่โล่ง (Open Space) การจัดที่ว่างระหว่างอาคารบางเมือง อาจมีกำแพงเมืองหรือปรากฏเมืองเก่าเป็นลักษณะพิเศษของเมือง แนวทางในการออกแบบหรือพัฒนาจะต้องมีการอนุรักษ์ ทั้งทางด้านกายภาพและคุณภาพของมุมมอง (Visual Quality) เพื่อให้เกิดความรู้สึกสัมพันธ์กับโครงสร้างเดิมของเมือง

4. ความสัมพันธ์ของเมืองและภูมิทัศน์ (Town , Landscape Relationship) สภาพภูมิทัศน์เมืองเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของเมือง โดยเรามักจะเข้าใจว่าขนาดของเมือง จำนวนประชากร รูปแบบของอาคาร ลักษณะของภูมิประเทศและขอบเขตในสถานที่ต้องกำหนดให้เมืองแต่ละเมืองมีเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งขนาดเมืองจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเมือง ๆ หนึ่ง ด้วยเหตุผลที่ว่า ในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนึ่งชุมชนใด อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ประกอบถึงประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมไปถึงการสะท้อนกลับทางทัศนียภาพของชุมชนในระดับต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์เหล่านี้ นับเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการจำได้ในมโนภาพต่อชุมชน

2.6.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง

เป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง โดย (นิจ วิทยีระนันท์ อ่างถึงใน เสาวลักษณ์ บุญโพธิ์ธิดา) สรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. การใช้ที่ดิน จะต้องมีการจำแนกการใช้ที่ดินเป็นส่วน เพื่อจะทำให้ชุมชนเป็นระเบียบ บริเวณที่เป็นแหล่งชุมชนเก่ากลางเมืองหรือชุมชนที่ทรุดโทรมจะต้องดำเนินการจัดโครงสร้างบูรณะฟื้นฟูเมืองและชุมชนเหล่านั้น องค์ประกอบต่าง ๆ ของการใช้ที่ดิน เป็นพื้นที่โล่ง (open space) หรือพื้นที่สาธารณะ (public space) ควรมีขึ้นในบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นทั้งหมดนี้เพื่อความน่าอยู่และความเป็นระบบระเบียบของบ้านเมือง

2. การพัฒนาด้านการก่อสร้างของอาคาร จะต้องคำนึงถึงรูปแบบ สัดส่วน ความสูง สีเส้นของอาคาร โดยพยายามให้มีความกลมกลืน และสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเมือง และเส้นขอบฟ้าของเมืองโดยเฉพาะกลุ่มของคนสูง และตึกแถวเป็นตัวบดบังและทำลายทัศนียภาพของวัดวาอารามโบราณสถานและขอบฟ้า

3. การอนุรักษ์จำเป็นต้องให้ความคุ้มครองคุณค่า และความงาม โดยการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ โบราณสถาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา และต้องผสมผสานเข้ากับชีวิตในสังคม ปัจจุบันและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ โดยให้อยู่ในความพอเหมาะพอดี และจะต้องระวังการเปลี่ยนแปลงอันจะก่อให้เกิดการสูญเสียต่อเอกลักษณ์ของสิ่งทีอนุรักษ์นั้นด้วย

4. การสัญจร หมายถึง ถนน และอุปกรณ์ตกแต่งถนน (Furniture Street) จะต้องออกแบบให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเอกลักษณ์ หรือสภาพแวดล้อมของเมือง ลักษณะเช่นนี้มักเกิดขึ้นกับเมืองท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อีกประการที่สำคัญ คือ การวางระบบถนนจะต้องหลีกเลี่ยง บริเวณที่จะอนุรักษ์ เพื่อเบี่ยงเบนการจราจรให้ออกไปจากบริเวณนี้ เพื่อลดความสั่นสะเทือนอันจะส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถาน และเพื่อภูมิทัศน์ที่สวยงามในบริเวณนั้น

5. บริเวณสาธารณะ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ที่มีประสิทธิภาพและความพอเพียงในการให้บริการทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งคำนึงถึงความสวยงาม ความเป็นระเบียบและความปลอดภัย

6. คณะกรรมการเฉพาะกิจ " ปกป้องและส่งเสริมคุณภาพความงามของสิ่งแวดล้อม " มุ่งให้ท้องถิ่น (Grass Root) มีบทบาทเพิ่มขึ้นในการรักษาคุณภาพของเมือง เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการมีส่วนร่วมท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลโบราณสถาน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหน่วยงานท้องถิ่น ก็สามารถรวบรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ ต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมได้

2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (UNESCC.) คือ การพัฒนาเพื่อสนองความต้องการปัจจุบัน โดยไม่ทำลายความสามารถของความต้องการในรุ่นถัดไป

2.7.1 ข้อพิจารณาชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน มีดังนี้ (จาก Website Livable Communities Handbook – Sustainability)

- ผลกระทบระยะยาว ที่จะเกิดขึ้นภายหลัง
- การพึ่งพาติดต่อกันของธรรมชาติและระบบของสังคม
- การมีส่วนร่วม รวบรวม และเห็นกระบวนการที่โปร่งใส
- การเท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม และเท่าเทียมกันระหว่างรุ่นต่อไป
- และการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

2.7.2 แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูชุมชน

ความหมายของการฟื้นฟูชุมชน (Roberts , 2000) คือ การรวบรวมและผสมผสานมุมมอง และนำไปปฏิบัติการแก้ปัญหาของเมืองและค้นหาสิ่งที่ดี เพื่อนำไปปรับปรุงในทางเศรษฐกิจ ทางกายภาพ ทางสังคม และสภาพแวดล้อม ตามลักษณะเงื่อนไขของพื้นที่ที่เป็นประเด็นของการเปลี่ยนแปลง โดยสรุปเป็นภาพรวมที่ได้จากการฟื้นฟูชุมชน มี 5 ลักษณะ

1. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางกายภาพ โดยพื้นที่ในชุมชน และลักษณะสภาพทางสังคม และนโยบายที่รับผิดชอบ
2. ให้ความสำคัญกับที่อยู่อาศัย และถูกสุขลักษณะของพื้นที่ในชุมชน
3. ทำการเชื่อมโยง ปรับปรุง ทางสังคมด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจ
4. ควบคุมการเจริญเติบโตของเมือง
5. เปลี่ยนแปลง บทบาทและนโยบายของเมือง

2.8 โครงการและแผนงาน ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

2.8.1 แผนพัฒนาของเทศบาลตำบลอัมพวา

การพัฒนาบริเวณชุมชนริมน้ำ คลองอัมพวา ตำบลอัมพวา นี้เทศบาลได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาเทศบาลเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดยุทธศาสตร์ และแนวทางการพัฒนา¹ เทศบาลตำบลอัมพวา 5 ปี (พ.ศ.2545 – 2549) โดยมีแนวทาง ดังนี้

¹งานวิเคราะห์นโยบายและแผน , แผนพัฒนาเทศบาลตำบลอัมพวา 5 ปี (พ.ศ. 2545-2549). (สมุทรสงคราม : กองวิชาการและ

1. แนวทางการพัฒนาด้านศักยภาพคนและความเข้มแข็งของชุมชน
 - 1) ส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง
 - 2) พัฒนาประสิทธิภาพประชาชนให้มีความรู้เพิ่มขึ้น
2. แนวทางการพัฒนาด้านระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1) ผนวกรวมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 2) จัดการขุดลอกคูคลอง และลำน้ำสาธารณะ
3. แนวทางการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตและคุณค่าทางสังคม
 - 1) ส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดและโรคเอดส์
 - 2) ส่งเสริมการออกกำลังกาย
 - 3) ส่งเสริมด้านคุณธรรมและจริยธรรม
 - 4) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชมรม หรือศูนย์ต่างๆ
4. แนวทางการพัฒนาด้านประสิทธิภาพการเมืองการบริหาร และพัฒนาบุคลากรท้องถิ่น
 - 1) ส่งเสริมการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง
 - 2) ส่งเสริมการให้บริการประชาชนอย่างสะดวกและรวดเร็ว
 - 3) ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ ความสามารถและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น
5. แนวทางการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงสร้างพื้นฐาน
 - 1) ส่งเสริมให้มีการบริการสาธารณะที่สะดวกเพิ่มขึ้น
 - 2) จัดการก่อสร้างและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆให้ดียิ่งขึ้น
 - 3) จัดระบบการจราจรให้มีความสะดวกและปลอดภัย
6. แนวทางพัฒนาระบบการศึกษา และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 1) ส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมและวันสำคัญต่างๆ
 - 2) ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
 - 3) ส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ด้วยตนเองขึ้น
 - 4) ส่งเสริมให้ผู้เขียนคิดเป็น ทำเป็น และสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง
 - 5) พัฒนาคณาครูผู้สอนให้มีทักษะในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ จริยธรรมและคุณธรรม
7. แนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจชุมชน
 - 1) ส่งเสริมให้มีการแปรรูปสินค้า
 - 2) ส่งเสริมให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนอย่างทั่วถึง

- 3) ส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือน
- 4) ส่งเสริมให้มีการขยายตลาดการค้า
- 5) ส่งเสริมอาชีพต่างๆในเขตเทศบาล

2.8.2 โครงการนำร่องเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมคลองอัมพวา²

เนื่องจากได้กำหนดการดำเนิน โครงการจัดทำแผนการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมของแม่น้ำและคูคลอง ลุ่มแม่น้ำภาคตะวันตก คลองอัมพวาเป็นพื้นที่หนึ่ง ที่อยู่ในแผนการดำเนินงาน ทำให้เกิดเป็นโครงการนำร่องนี้ โดยความร่วมมือของเทศบาล ตำบลอัมพวา สำนักงานอำเภอ ซึ่งมีคณะที่ปรึกษาคือ สำนักงานแผนและนโยบายสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อพยายามเสนอแนะเป็นแนวทางการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม คู คลอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนริมฝั่งคลองมีความรู้ ความตระหนัก และมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และการปฏิบัติในการดูแลรักษาคลอง และอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ระบบนิเวศธรรมชาติวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของอัมพวา

3.1. แนวทางการดำเนินการ

1. เสริมสร้างศักยภาพเครือข่าย การรณรงค์เผยแพร่ และ การส่งเสริม การมีส่วนร่วม กำหนดระเบียบ และข้อบังคับในการใช้ประโยชน์คลองและการใช้ที่ดินริมน้ำ
2. สนับสนุนกิจกรรมดูแล ใ้ระวังสภาพแวดล้อมของคลอง และการดูแลสาธารณะประโยชน์ต่างๆที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3.2. ดำเนินการกำหนดแผนงานหลัก ให้กับชุมชนริมน้ำคู คลอง

1. จัดการการใช้ที่ดินริมน้ำ เป็นการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ริมน้ำ คู คลองที่จะอนุรักษ์ให้ชัดเจน การจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนริมน้ำ คูคลอง และควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุม และกำหนดรูปแบบ ขนาด ความสูงของการก่อสร้างอาคารริมน้ำ คู คลอง

² จังหวัดสมุทรสงคราม เทศบาลตำบลอัมพวา , เอกสารการสัมมนาเพื่อรับฟังความคิดเห็น” โครงการนำร่องเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพคลองอัมพวา“ (สมุทรสงคราม : เทศบาลตำบลอัมพวา , 2544) , หน้า 2- 4

2. การฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ สถานที่หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ คูคลอง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของชุมชนริมแม่น้ำ คู คลอง คูแล บำรุงรักษาสาธารณะประโยชน์ต่างๆที่เกี่ยวกับแม่น้ำคูคลอง เช่น สะพาน เขื่อน ให้สามารถใช้งานได้ดี และธำรงเอกลักษณ์เดิมไว้

3. การฟื้นฟูธรรมชาติ ศิลป วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการกำหนดมาตรการรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติดั้งเดิมริมแม่น้ำ คู คลอง ให้คงมีสภาพความเป็นธรรมชาติ ปรับปรุงและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของแหล่งศิลปกรรมที่อยู่ริมแม่น้ำ คู คลอง ฟื้นฟูวิถีชีวิต และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนริมแม่น้ำ คู คลอง และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพตามวิถีชีวิตดั้งเดิม

4. การส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดมีการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำตามหมู่บ้าน และชุมชนเก่าแก่มืองแม่น้ำ คู คลองที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

2.9 กรณีตัวอย่าง การศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนน้ำและที่เกี่ยวข้อง

2.9.1 วิทยานิพนธ์หัวข้อ วิวัฒนาการชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
(พรรณทิพย์ เปี่ยมพุกธากุล, 2537)

เป็นการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยมีวัตถุประสงค์

- เพื่อดำรงไว้ซึ่งรูปแบบและวิถีชีวิตของชุมชนน้ำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ
- เสนอแนะมาตรการด้านกฎหมายและแผนงานเพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ให้กับหน่วยงานราชการ และประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าในการอนุรักษ์

วิธีดำเนินการ

1. อนุรักษ์รูปแบบชุมชนน้ำ

การอนุรักษ์รูปแบบชุมชนน้ำเป็นส่วนสัมพันธ์ในทุกๆด้าน ที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์วัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นขึ้น อันได้แก่ ชุมชนชาวสวน เมืองริมน้ำ ตลาดน้ำ วิถีชีวิตและกิจกรรมต่างๆทางน้ำ ด้วยขั้นตอนดังนี้

ก. กำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์

การกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์พิจารณาจากลักษณะทางกายภาพซึ่งมีชุมชนชาวสวนเป็นปัจจัยหลัก และยังพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของแหล่งที่อยู่อาศัยในกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มาค้าขายยังตลาดน้ำ พิจารณาถึง สภาพปัจจุบันจาก

- 1) การวางอาคาร กับลำคลอง
- 2) รูปแบบการใช้ที่ดิน
- 3) ระบบถนน โครงข่ายของถนนปัจจุบันที่เข้าถึงพื้นที่
- 4) ระบบสาธารณูปโภค

ข. กำหนดแนวทางพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์รูปแบบชุมชนน้ำ

1) การจัดระบบโครงข่ายคมนาคม ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบชุมชนน้ำคือ การมีระบบโครงข่ายทางน้ำเป็นโครงสร้างหลักของชุมชน แต่ปัจจุบันอิทธิพลของการคมนาคมทางบกมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ทางน้ำ ทำให้ชุมชนพึ่งพาทางน้ำในการคมนาคมขนส่งน้อยลง ผลต่อเนื่องคือการละทิ้งความหมายของเส้นทางน้ำ การจัดระบบโครงข่ายคมนาคมจึงมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนากระบวนทางถนนและทางน้ำให้สอดคล้องกัน จาก

มาตรการจัดการระบบโครงข่ายทางน้ำ

- จัดระบบคมนาคมทางน้ำให้เป็นทางสัญจรหลักภายในชุมชน โดยส่งเสริมการคมนาคมทางน้ำควบคู่กับการคมนาคมทางบก ด้วยการพัฒนาคล่องแยกคลองซอยต่างๆ เป็นเส้นทางย่อยเชื่อมต่อกับเส้นทางรถยนต์ เพื่อใช้เส้นทางน้ำเหล่านี้เป็นทางสัญจรภายในชุมชน การพัฒนาลำคลองต่างๆนั้น ต้องมีการบำรุงดูแลรักษาคลองอย่างสม่ำเสมอ ด้วยการขุดลอกลำคลองที่ตื้นเขิน และกำจัดสวะที่เป็นอุปสรรคในการสัญจร

- จัดระบบขนส่ง สนับสนุนให้ชาวสวนขนส่งผลผลิตทางการเกษตรทางน้ำไปยังตลาดกลางในจังหวัด และกรุงเทพฯ โดยใช้คลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางหลักในการขนส่งผลผลิต ไปกรุงเทพมหานครแทนการขนส่งทางรถยนต์ เพื่อหลีกเลี่ยงการจราจรที่ติดขัด

- จัดระบบการจราจร การจราจรทางน้ำในปัจจุบันมีเพียงเรือหางยาววิ่งรับส่งผู้โดยสารเฉพาะคลองดำเนินสะดวกเท่านั้น จึงควรได้รับการปรับปรุงระบบการจราจรทางน้ำเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการคมนาคมทางน้ำและให้บริการชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปตามคลองย่อย โดยจัดให้มีเรือประจำทางวิ่งรับส่งผู้โดยสารในคลองแยกที่สำคัญๆ

มาตรการจัดการระบบโครงข่ายถนน

- ระบบโครงสร้างถนน ถนนที่สร้างตัดผ่านลำคลองทุกสายต้องยกพื้นสูงเป็นสะพานข้ามคลอง เพื่อให้เรือแล่นผ่านไปมาได้โดยสะดวก

- แนวถนนที่สร้างใหม่ไม่ควรสร้างประชิดคลอง ในแนวขนาน ทั้งนี้เป็นการลงความสำคัญทางน้ำลง

- พัฒนาระบบถนนให้ส่งเสริมกับการคมนาคมทางน้ำ

2) การจัดระเบียบการใช้ที่ดิน

- สนับสนุนให้มีการจัดทำผังเมืองรวม เพื่อกำหนดการใช้ที่ดิน และอนุรักษ์สภาพชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมและรักษาความสัมพันธ์ของตลาดน้ำไว้

- ควบคุมการใช้พื้นที่ริมน้ำเพื่อการอนุรักษ์เมืองริมน้ำ

- พัฒนาศูนย์กลางพาณิชยกรรมหลักริมถนนหลักริมถนน เนื่องจากรองรับการเติบโตของเมืองตามถนนทางหลวงสายหลัก เพื่อให้การใช้ที่ดินเป็นไปอย่างเหมาะสมและรบกวนรูปแบบชุมชนน้ำให้น้อยที่สุด

3) สนับสนุนชุมชนชาวสวน

- สนับสนุนด้านการเงินและเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้แก่ชาวสวน

- ส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรแก่คนหนุ่มสาวในท้องถิ่น

- ส่งเสริมให้ชาวสวนใช้วิธีการเกษตรแบบธรรมชาติ

- ประชาสัมพันธ์ผลผลิตของสวน ให้มีชื่อเสียง หรือ จักการประกวดผลผลิต ขึ้น

4) อนุรักษ์สภาพน้ำ และสภาพแวดล้อม

5) จัดทัศนศึกษาทางน้ำ เช่น โครงการล่องเรือในคลองที่มีประวัติศาสตร์ ในอดีต

2. อนุรักษ์เมืองริมน้ำ

ก. กำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์

- พิจารณาจากลักษณะเฉพาะของการวางอาคารเมืองริมน้ำที่ยาวต่อเนื่องกันโดยตลอด เพื่อการรักษาสภาพเดิมของชุมชนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเศรษฐกิจของชุมชนน้ำ

- พิจารณาสภาพปัจจุบันของรูปแบบอาคาร เช่น ความสูง จำนวนชั้น วัสดุโครงสร้างของอาคาร กิจกรรมการใช้ที่ดิน เป็นต้น

ข. กำหนดแนวทางพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์

มาตรการส่งเสริม

1) ส่งเสริมกิจกรรมการใช้อาคารเพื่อการค้า ที่เป็นกิจกรรมเหลือเพียงแห่งเดียวของพื้นที่ ต้องส่งเสริมด้วยมาตรการด้านบวก เช่น ลดภาษีโรงเรียน เพื่อเป็นแรงจูงใจไม่ให้ละทิ้งกิจกรรมริมน้ำ

2) ส่งเสริมกิจกรรมการใช้อาคารเพื่อพักอาศัย สภาพเมืองริมน้ำเรียบเหงา บ้านเรือนมีสภาพทรุดโทรมขาดคนดูแล ต้องส่งเสริมไม่ให้ละทิ้งบ้านเรือน เช่น การยกเว้นภาษีบำรุงท้องที่ การสร้างอาชีพท้องถิ่น

มาตรการควบคุม

1) ควบคุมความสูงของอาคารและลักษณะอาคาร โดยให้อาคารมีความสูงไม่เกิน 2 ชั้น และลักษณะอาคารควรมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนไทย

2) กำหนดพื้นที่ริมน้ำเป็นทางสาธารณะ ควรมีมาตรการกำหนดห้ามรुक้ำพื้นที่สาธารณะและสร้างสิ่งกีดขวางทางเดินหน้าบ้าน เพื่อเป็นพื้นที่เปิดโล่งพักผ่อน

3) กำหนดการใช้ที่ดินริมน้ำ ห้ามการใช้ที่ดินที่ก่อให้เกิดมลภาวะ

4) กำหนดห้ามทิ้งขยะมูลฝอย ซากสัตว์และสิ่งปฏิกูลลงคลอง

5) จัดแผนป้องกันอัคคีภัย เนื่องจาก ชุมชนเป็นเรือนไม้ส่วนใหญ่ ปลุกติดๆกัน

2.9.2 โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วีระ สัจกุลและคณะผู้วิจัย , 2539)

พื้นที่ศึกษา เมืองพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ก. ศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชนโบราณ

- ที่ตั้ง พิจารณาถึงความเชื่อมโยงกับตัวจังหวัด ระยะทางจากเมืองไปยังที่ต่างๆที่เป็นจุดสำคัญ

- สภาพชุมชนโบราณ

- สภาพชุมชนปัจจุบัน ประชากร สภาพความหนาแน่นของพื้นที่

ข. ศึกษาการใช้ที่ดิน และอาคารในชุมชนโบราณ

- องค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ เช่น สระน้ำโบราณ

- การใช้ที่ดินในชุมชน และโดยรอบเมือง

- รูปแบบอาคาร จำนวนชั้น การใช้อาคาร วัสดุโครงสร้างที่ใช้

ค. ศึกษาปัญหาของชุมชนโบราณ

- ปัญหาการใช้ที่ดิน มีกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมบริเวณชุมชน เช่น อุ้งช่อมรดก โค้ง โรงเชื่อมโลหะ บ้ายโฆษณา และปัญหาที่จอดรถไม่เป็นระเบียบรอบปราสาทหิน
- ปัญหาทางด้านทัศนียภาพ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ขนาด ความสูงของอาคาร วัสดุ สีที่มีผลต่อทัศนียภาพ
- ปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ด้วย การปลูกสร้างอาคาร และระบบสาธารณูปโภค บุกรุกทำลายโบราณสถาน

กำหนดแนวทางการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของเมืองพิมาย

โดยพิจารณาอย่างเป็นระบบทั้งในระดับชุมชน องค์ประกอบชุมชน ส่วนประกอบอาคารจากวิธีดำเนินการ

1. ควบคุมการใช้ที่ดิน และการก่อสร้างในเขตชุมชนโบราณ โดยการ
 - กำหนดกิจกรรมการใช้ที่ดินให้สอดคล้องสัมพันธ์กับชุมชนโบราณ ไม่ให้กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม
 - กำหนดระยะร่นของอาคารจากโบราณสถานเพื่อป้องกันการรुकล้ำเขตโบราณสถาน
 - กำหนดความหนาแน่น พื้นที่ว่าง และพื้นที่พัฒนาอย่างสมดุลย์ระหว่างสัดส่วนพื้นที่อาคารต่อพื้นที่ว่าง
2. ควบคุมสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนโบราณ โดยการ
 - ควบคุมแนวมองสู่โบราณสถาน ไม่ให้มีการก่อสร้างใดๆ เน้นการเปิดโล่งทางเข้าสู่โบราณสถาน ในแกน
 - กำหนดแกนหลักของเมืองเป็นตำแหน่งของประตูเมืองด้านทิศตะวันออก
3. จัดระบบสัญจรที่เชื่อมโยงโบราณสถานสำคัญๆของเมือง โดยการ
 - สร้างความต่อเนื่องของทางสัญจร ทางเท้า และถนน
4. จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์และดูแลชุมชนโบราณ
 - เป็นกลุ่มนักรุกิจที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว
 - เป็นกลุ่มประชาชนในท้องถิ่น
5. รณรงค์และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนโบราณพิมาย เช่น ถนนโบราณ บารายต่างๆ กำแพงเมือง เป็นต้น เพื่อตระหนักถึงคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป

2.10 สรุปประเด็นที่ได้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรณีตัวอย่าง

ประเด็น	แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง	
	แนวความคิดที่ 1	แนวความคิดที่ 2
การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ	เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบยาวตามลำคลอง ตามถนนเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว ตามจุดตัดของเส้นทางคมนาคม ที่ราบลุ่มบนแหล่งทรัพยากร	เป็นที่ตั้งหนาแน่นที่สุดของประเทศไทย เฉพาะภาคกลางตอนล่างอยู่ใกล้แม่น้ำมาแต่อดีต ซึ่งใช้คมนาคมทางน้ำเป็นหลัก
องค์ประกอบชุมชนริมน้ำ	มีองค์ประกอบคือ วัด ทำเรือ ตลิ่งหรือเขื่อน	องค์ประกอบ คือ การวางอาคารความสัมพันธ์กับน้ำ เขื่อน รั้วโปร่ง ศาลาขานหลังคา สัมพันธ์กับภูมิอากาศ การเจาะผนังถ่ายเทอากาศให้มากใช้ไม้ไม่อบความร้อน
สถาปัตยกรรมริมน้ำ	<p>1.บ้านพักอาศัยของสามัญชน</p> <ul style="list-style-type: none"> - มักตั้งอยู่ริมคลองนำน้ำไปใช้ ใครอยู่ลึกเข้าไปก็ต่างขุดลำประโดงเข้าไปอีก - หันหน้าเรือนด้านจั่วให้คลอง หรือไม่หันด้านข้างมายังคลอง <p>2.วัดวาอาราม</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสร้างวัดหันหน้าลงสู่คลองเสมอ <p>" เมื่อมีคลองก็ต้องมีวัด คล้ายกับประตูทางเข้า "</p> <p>3.วังและพระราชวัง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ต้องตั้งติดชายน้ำ เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมของเจ้านาย 	<p>1.อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ การวางเรือนไม่มีกฎเกณฑ์เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้สูง</p> <p>2.อาคารทรงมณิลาและปั้นหย่า เป็นแบบชั้นเดียวหรือ 2 ชั้นวางอาคารหันหน้าสู่คลอง มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อเนื่องกัน มีโครงสร้างไม้เป็นหลัก</p> <p>3.อาคารพาณิชย์พักอาศัย เป็นอาคารใช้สำหรับการค้าขายด้านหน้า ส่วนด้านหลังใช้พักอาศัยโครงสร้างเป็นไม้ บางหลังต่อเติมเป็น 2 ชั้นอยู่ต่อยื่นหลังบ้าน</p> <p>4.อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้านและลักษณะร่วมสมัย โดยแบบพื้นบ้านสร้างโดยวิธีง่ายโครงสร้างไม้ใช้วัสดุตามแหล่งที่หาได้จากท้องถิ่นหรือตามสมัยนิยม ส่วนลักษณะร่วมสมัยจะเป็นแบบที่แฝงลักษณะท้องถิ่น แต่โบราณเป็นโครงสร้างเป็นคอนกรีต และแบบสากลเป็นอาคารยุคใหม่เป็นตึกเก่าหรือบ้านเดี่ยวตัวบ้านไม่กลมกลืนกับท้องถิ่นมักเป็น 2 ชั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ออกแบบ</p>

ประเด็น	แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง	
	แนวความคิดที่ 1	แนวความคิดที่ 2
เอกลักษณ์ของชุมชนเมืองค้ประกอบเป็นตัวส่งเสริม	<ul style="list-style-type: none"> -ลักษณะภูมิอากาศ -ระดับของกิจกรรม -รับรู้ได้ถึงเสียงและกลิ่น -ความโปร่งใสความชัดเจนที่พบเห็นได้ -รูปแบบของโครงข่ายเจ้าของพื้นที่ -เงื่อนไขข้อกำหนดของอาคาร -อัตราและสัดส่วนของการใช้งาน -ข้อกำหนดในพื้นที่ -ภาพลักษณะของพื้นที่จากประเภทของกิจกรรม -ช่วงอายุอาคาร -วัสดุและพื้นผิวของอาคาร -รูปแบบสถาปัตยกรรม -รูปแบบภูมิสถาปัตยกรรม -ระดับการปิดล้อม -โครงข่ายของที่ว่าง 	<ul style="list-style-type: none"> -รูปแบบสถาปัตยกรรม -ลักษณะภูมิประเทศมีอากาศอุณหภูมิ -ลักษณะเฉพาะตัวของธรรมชาติตั้งอยู่ -ความทรงจำหรือการจดจำต่อสถานที่ของคน -การใช้วัสดุท้องถิ่น -ความเชี่ยวชาญเฉพาะของท้องถิ่น ช่างฝีมือ -ความรู้สึกรู้สึกต่อการตั้งพื้นฐานของความสำคัญ -วัฒนธรรมที่หลากหลายและประวัติศาสตร์ -คุณค่าของประชาชน -สภาพแวดล้อมนำคุณภาพที่สูง -กิจกรรมของเมืองแต่ละวันและช่วงฤดูกาล
ความหมายของการอนุรักษ์ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> สิ่งแวดล้้อมที่อยู่รอบงาน สถาปัตยกรรมที่ต้องอนุรักษ์เพื่อให้งาน สถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความเด่นสง่า เหมาะสมกับที่เป็นอาคารที่ต้องอนุรักษ์ 	<ul style="list-style-type: none"> การอนุรักษ์เป็นการเลือกแนววิถีที่เหมาะสมในการดำเนินงานเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมโดยคงสภาพที่เป็นอยู่หรือความจำเป็นในสภาวะการณ์ปัจจุบัน

ประเด็น	แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง	
	แนวความคิดที่ 1	แนวความคิดที่ 2
การกำหนดแนวทางอนุรักษ์	<ul style="list-style-type: none"> -กำหนดนโยบายเรื่องความสูงของอาคาร -กำหนดแนวทางและนโยบายในการออกแบบลักษณะทางกายภาพของอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับย่าน -กำหนดแนวทางในการออกแบบภูมิทัศน์เมือง -ความสัมพันธ์ของเมืองและภูมิทัศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> -จำแนกการใช้ที่ดิน -พัฒนาด้านการก่อสร้างของอาคาร คำนึงรูปแบบ สัดส่วน ความสูง สีเส้นของอาคารโดยต้องให้ความกลมกลืนสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเมือง -คุ้มครองคุณค่าและความงาม โบราณสถาน การอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนาที่ผสมผสานเข้ากับชีวิตในสังคม -ออกแบบอุปกรณ์ประกอบทางสัญจร สอดคล้องสภาพแวดล้อมของเมือง -บริการสาธารณะ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการต้องพอเพียงมี คุณภาพ คณะกรรมการเฉพาะกิจในการปกป้องและส่งเสริมคุณภาพของเมือง
การฟื้นฟูชุมชนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน	<ul style="list-style-type: none"> -สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนโซ่ทางกายภาพ โดยพื้นที่ในชุมชนและลักษณะสภาพทางสังคม กับนโยบายที่รับผิดชอบ -ให้ความสำคัญกับที่อยู่อาศัย และถูกสุขลักษณะ ของพื้นที่ในชุมชน -ทำการเชื่อมโยงปรับปรุงทางสังคม ด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจ -ควบคุมการเจริญเติบโตของเมือง -เปลี่ยนแปลงบทบาทและนโยบายของเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> -ตระหนักถึงแหล่งทรัพยากรที่เป็นประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน -กำหนดทิศทางของชุมชน -เป็นทางเลือกที่ดีขึ้นสำหรับการเดินทาง ด้วยยานพาหนะ -ประสานความร่วมมือของชุมชนกับรัฐบาล -ลดความยากจนและให้โอกาสที่เท่าเทียมกัน -ป้องกันสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ -ความปลอดภัยของชุมชน -สร้างความแข็งแกร่งของธุรกิจท้องถิ่น -ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ -อากาศและน้ำที่สะอาดมีคุณภาพ

ประเด็น	แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง	
	แนวความคิดที่ 1	แนวความคิดที่ 2
กรณีศึกษาตัวอย่างกรอบแนวทางการอนุรักษ์มีวิธีการดำเนินการ	<p>1. อนุรักษ์รูปแบบชุมชนริมน้ำ</p> <p>ก. กำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - การวางอาคารกับลำคลอง - รูปแบบการใช้ที่ดิน - ระบบถนน โครงข่ายถนน - ระบบสาธารณูปโภค <p>ข. กำหนดแนวทางพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์รูปแบบชุมชนริมน้ำ</p> <ul style="list-style-type: none"> - การจัดระบบโครงข่ายคมนาคม - การจัดระเบียบการใช้ที่ดิน - สนับสนุนชุมชนชาวสวน - รณรงค์รักษาสภาพน้ำ และสภาพแวดล้อม - จัดทัศนศึกษาทางน้ำ <p>2. อนุรักษ์เมืองริมน้ำ</p> <p>ก. กำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบอาคาร - ความสูงจำนวนชั้นอาคาร โครงสร้าง - กิจกรรมการใช้ที่ดิน <p>ข. กำหนดแนวทางพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์</p> <ul style="list-style-type: none"> - มาตรการส่งเสริม - มาตรการควบคุม 	<p>1. ควบคุมการใช้ที่ดินและการก่อสร้างในเขตชุมชนโบราณ</p> <ul style="list-style-type: none"> - กำหนดกิจกรรมการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับชุมชนโบราณ - กำหนดระยะชั้นของอาคารจากโบราณสถาน - กำหนดความหนาแน่น <p>2. ควบคุมสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนโบราณ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ควบคุมแนวมองโบราณ เน้นการจัดมุมมองสู่โบราณสถาน - กำหนดแกนหลักของเมือง <p>3. จัดระบบสัญจรที่เชื่อมโยงโบราณสถานสำคัญของเมือง</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างความต่อเนื่องทางสัญจรทางเท้าและถนน <p>4. จัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์และดูแลชุมชนโบราณ</p> <ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มนักรุกิจ - กลุ่มประชาชนท้องถิ่น - ประชาสัมพันธ์ให้ท้องถิ่นทราบ